

Heeft waarde gedreven politiek toekomst op lokaal niveau?

Jurjen Zeilstra
Hilversum, 25 oktober 2017

1 Inleiding

Regelmatig kom ik in mijn werk in Hilversum nog mensen tegen die hebben geleden onder de verzuiling. Verkeringen zijn afgebroken omdat de geliefde van de verkeerde kerk was. Families zijn verscheurd door kerkstrijd. Mensen voelden zich verplicht hun broodjes bij een bepaalde bakker te halen, niet omdat het daar zo lekker was. Maar omdat die bakker lid was van hun eigen kerk. Menig man of vrouw van rond de negentig denkt nog wel eens terug aan die jeugd liefde, die thuis niet welkom was. Maar het gebeurt minstens even vaak dat ik iemand spreek die heeft genoten van de gezellige kinderclub verbonden aan de kerk, genoten van de kerk zelf, de diepte van het geloofsleven en het christelijk verenigingsleven, waaraan zij of hij niet zelden de partner voor een lang gelukkig huwelijk te danken heeft gehad. Er was vaak weinig vertier voor de jeugd in die tijd, maar je miste het nauwelijks, want het was zo gezellig in je eigen kring. Je was onder elkaar. Je stond voor elkaar klaar. Persoonlijk heb ik niet zo'n heftige verzuilingsgeschiedenis. Maar het heeft toch ook wel tot de middelbare school geduurd voordat ik in ons dorp Ermelo op de Veluwe de eerste Rooms-katholiek ontmoette, bij de christelijke korfbalclub, dat wel.

U weet, die tijden liggen nu ver achter ons. Ze gaan op die manier ook nooit meer terugkomen. De meeste mensen zullen zich daar goed bij voelen, of je nu gelovig bent of niet, een bepaald politiek ideaal nastreeft, of niet. Verscheurdheid van de samenleving wil niemand. Wat is het nut van totaal verschillende samenlevinkjes binnen het geheel van de samenleving? Overigens konden de politieke leiders van de verschillende zuilen vaak heel goed samenwerken. Dat was nodig, anders was Nederland het grootste deel van de twintigste eeuw onbestuurbaar geweest. Ook op lokaal niveau werd en wordt er in de meeste gemeenten van ons land met coalitiebesturen gewerkt. En dat kon en kan gelukkig heel goed.

Trouwens, zo ver staat het allemaal niet van ons af. Je kunt de stelling verdedigen dat er een nieuwe verzuiling is, niet alleen in ons land. Tal van etnische groepen profileren zich. Of we het leuk vinden of niet, het is wel iets om rekening mee te houden. Misschien hebben politici de neiging om het niet te willen zien, maar het is alleen maar realistisch om te beseffen dat er ook Turken, Marokkanen, Surinamers, Molukkers en ga zo maar door, in Nederland wonen. Te beseffen dat zij, naast waarden die alle Nederlanders delen, zich ook aangesproken voelen op waarden die zij toeschrijven aan hun eigen groep, is op zijn minst verstandig. Te spreken van Nederlanders in het algemeen, zonder besef dat mensen een bepaalde achtergrond en eigen vorming hebben ondergaan, doet je al gauw de boot missen als je hen ergens mee wilt bereiken of op wilt aanspreken.

Het is een groot democratisch goed de samenwerking te zoeken met leden van andere partijen wanneer je wilt besturen. Vaak kan het ook niet anders in een veel-partijen democratie. Gelukkig gaat het heel vaak goed. Toch is er een probleem. Wanneer politiek wordt gereduceerd tot management, wanneer bestuur wordt afgehandeld als regelen, wanneer organisatie gelijk komt te staan met realistisch afhandelen, vervalt er een bepaald onmisbaar engagement. Dan zal het ook steeds moeilijker worden om goede loyale mensen op kieslijsten te krijgen, die in staat zijn tot een sterk inhoudelijk debat niet gedreven door belangenvertegenwoordiging, maar gedreven door de waarden zelf. Echter, de betrokkenheid die samenhangt met waarden, kan niet zonder een band met de burgers waarom het allemaal

begonnen is. De waarden waarom het gaat, hebben het nodig te worden gevoed. Die waarden wortelen en zijn gevormd in geestelijke 'aardlagen' die doorlopen tot ver in het verleden. Christendom, humanisme, Verlichting, liberalisme, socialisme, maar ook bepaalde eigen culturele achtergronden buiten Nederland. Het gaat wel degelijk ergens over. Die 'aardlagen' zijn aanduidingen van containers van waarden, gekoesterd en verguisd. Onder invloed van bepaalde historische ontwikkelingen zijn daar politieke partijen uit voortgekomen. Zij hebben getracht aan de onderkende waarden programma's en standpunten te verbinden, op grond waarvan als het aan de orde is, beslissingen kunnen worden genomen.

Dat doen zij nog steeds, maar wel in een sterk veranderende samenleving. Het is goed dat wij ons daar rekenschap van geven. De vorm komt daarbij door de nieuwe communicatietechnieken sterker dan ooit op de voorgrond te staan. De oorspronkelijk inhoud van de politieke overtuigingen lijkt snel aan relevantie te verliezen. De teneur lijkt wel eens: 'Houd maar op met al dat principiële gekibbel en regel het! Leg je stoeptegels, richt de openbare ruimte in zoals de burgers willen en zorg voor de straatverlichting.' De vraag is: Heeft waarde gedreven politiek nog wel toekomst op lokaal niveau?

Enkele opmerkingen en een vraag vooraf. Ik ben zelf geen lid van een politieke partij, maar vroeger wel geweest, van het CDA. Wilt u mij vergeven als ik af en toe een open deur intrap of in mijn naïviteit met de klompen door de porseleinkast zou gaan als het gaat om een gevoelig onderwerp. De gemeentepolitiek van Hilversum volg ik slechts op enige afstand.

2 De waarde verantwoordelijkheid te willen dragen

De waarde dat er op zichzelf mensen zijn niet alleen bereid, maar ook verlangend verantwoordelijkheid te dragen voor het bestuur van hun woonplaats, kan niet worden overschat. Een gemeenteraad met kwalitatief goede leden is goud waard. Zonder dergelijke mensen zou alle probleembehartiging en besluitvorming van boven af, op afstand, moeten worden aangestuurd. Dat zou niet alleen veel meer moeite kosten, maar ook vaker fout gaan en tot minder tevredenheid leiden, omdat de natuurlijke band met het draagvlak in de samenleving zou ontbreken of op z'n hoogst heel kwetsbaar zou zijn.

Niet alleen bij de oprichtingsvergadering van de Wereldraad van Kerken te Amsterdam in 1948, maar ook in oecumenische beweging gedurende de twintig jaar daarna heeft het concept 'verantwoordelijke samenleving' een grote rol gespeeld. Het concept is bedacht door J.H. Oldham en W.A. Visser 't Hooft. Rond 1980 nam het CDA het concept jarenlang, met meer of minder succes, tot uitgangspunt. Het werd belangrijker dan het begrip 'zorgzame samenleving' waarmee minister Brinkman in de jaren tachtig een appèl deed op burgers om meer voor elkaar te zorgen en tegelijk meer marktwerking in de zorg verdedigde. Omwille van de waarde verantwoordelijkheid te willen dragen, is een betrokken burger bereid zich in te zetten voor de lokale politiek. Hij of zij beseft daarbij dat de doelen, met gehuldigde waarden verbonden, slechts ten dele in de openbare ruimte nagestreefd zullen kunnen worden, nog minder zullen er daadwerkelijk worden bereikt. En toch is er vertrouwen dat dit zin heeft, want als ook anderen dit doen vanuit hun eigen achtergrond, zal het totaal aantal waarden dat voor allen gerealiseerd wordt groot genoeg zijn om de samenleving te laten floreren.

Waar het ten diepste om gaat is het behoud en waar mogelijk de versterking van *vertrouwen*. In een samenleving waar er niet langer van wordt uitgegaan dat God voor ons allen is, wordt het maar al te gauw ieder voor zich. Als dan ook nog belangrijke leiders gaan roepen dat wetenschappelijke feiten niet bestaan en wilde vormen van nieuwe media feiten gaan verzinnen, kunnen grote groepen in de samenleving alle basis voor vertrouwen onder hun voeten voelen wegzinken. Maar een samenleving valt niet te runnen als een business, waarin je, als het verdienmodel niet meer winstgevend is ook zomaar afscheid van elkaar kunt nemen. Je hebt elkaar als gemeenschap nodig in voor en tegenspoed. Je hebt vertrouwen

nodig, om besluitvaardig te kunnen zijn, plannen te maken en uitvoeren, maar ook om samen klappen te kunnen opvangen en adequaat te kunnen optreden in geval van crisis.

3 Ondergang van de samenleving

Goed lokaal bestuur is niet vanzelfsprekend. Het moet onderhouden worden. Betrokkenheid kan niet worden gemist. Dat is een kostbaar goed in een democratie. Daarbij zijn beleefde waarden op lokaal niveau onmisbaar. Maar die waarden kunnen niet eenvoudigweg worden opgelegd. Die leven in de harten van de mensen om wie het gaat. Het lokale bestuur mag daarom niet uit efficiency overwegingen te ver boven het grondvlak worden geplaatst. Op iedere wijk en buurt moet vanuit de gemeenteraad een duidelijk zicht blijven bestaan, net zo goed als dat, andersom, mensen in alle buurten van de plaats moeten weten waar hun lokale overheid zetelt. De drie lantaarns aan de vijverzijde van de raadzaal van het raadhuis van Hilversum betekenden veel voor architect Dudok. Zij horen te branden als de raad in zitting is. De raad die daar zetelde verdiende respect van de burgers, maar had daarnaar ook te handelen.

Twee voorbeelden van hoe het mis kan gaan zijn daarbij te ontleen aan de ondergang van het Romeinse Rijk en de *Brexit*. Een eerste voorbeeld betreft de ondergang van het Romeinse Rijk. Een van de factoren waardoor het misging met het Romeinse Rijk was dat de elite in de grensprovincies zich steeds minder beschikbaar stelde om de ereambten in het openbaar bestuur van hun stad te bekleden. En als men het al deed, stelden de lokale bestuurders niet langer hun loyaliteit aan het rijk voorop, maar maakten vaak gemene zaak met de vreemde vorsten of stamverbanden die druk uit oefenden op de *limes*, de grens van het rijk. De Germaanse vorsten waren met hun wendbare legers vaak dichterbij en invloedrijker dan de keizer. Zij konden het grensstadje in kwestie niet alleen effectief bedreigen, maar ook beloften doen, die ze vaak nog beter konden waarmaken dan de centrale overheid te Rome of Constantinopel. De crisis was onafwendbaar, vooral toen zwervende volken door de grenzen heen braken en zich zonder pardon vestigden in het rijk. Het probleem achter de historische ondergang is, dat de oude Romeinse waarden van dignitas, virtus en honor, door de lokale bovenklasse niet langer werden onderhouden, afgesleten raakten en afbrokkelden. De steunpilaren van de samenleving vielen om.

Een tweede voorbeeld vinden we vandaag in het afbrokkelen van Europa. De Europese Unie is ten diepste een waardengemeenschap. Na de Tweede Wereldoorlog is deze georganiseerd als een gemeenschap van verzoening, vrede, gerechtigheid en veiligheid, een indrukwekkend antwoord niet alleen op de repeterende oorlogen, maar ook op de economische crisis van de jaren dertig en de dreiging van de totalitaire Sovjet-Unie. Wie dat vergeet en er een welvaartsfort van maakt, veroordeelt ons werelddeel tot onderling touwtrekken. Als de Europese Unie ergens aan ten onder zal gaan, is het aan eigenbelang. Als 'what's best for Britain' het evangelie wordt, dat ieder land dat zich tekort voelt komen gaat overnemen, kun je geen duurzame gemeenschap vormen, laat staan een unie. Laten we hopen dat de Britten door een oprisping van het verloren imperium even de weg kwijt waren en geen navolging vinden. Laten we hopen dat de Europese Unie zich hervormt tot een gezond federatief verband en over de *horreur du berceau* heen groeit, zodat men de eigen wortels weer durft aan te wijzen, ook in joodschristelijk gedachtengoed. Anders gaat de gunfactor verloren en zullen staten terugvallen in het insulaire denken, rivaliteit en protectionisme, met alle gevaren van dien.

4 Ethiek

Het punt is dat waarden wortelen en voeding nodig hebben. Nooit kan hun functioneren als vanzelfsprekend of los verkrijgbaar worden aangenomen. Beleefde waarden voelen *eigen*, horen echt bij je opvoeding en je ontwikkeling, of je hebt ze je heel bewust door bijzondere

ontmoetingen of studie toegeëigend. Tegelijk kunnen echte waarden nooit door één partij worden geclaimd. Een waarde van belang heeft een in principe universele strekking. De ethische toepassing van zo'n waarde is primair contextueel in uitwerking. Daar zijn altijd allerlei factoren en natuurlijk andere mensen dan jijzelf bij betrokken. Wie ernaar verlangt hoog geschatte waarden in de praktijk te doen functioneren, beseft dat daarvoor de samenwerking met anderen, ook echt andersdenkenden, nodig is. Een realistische inschatting wat wel en wat niet kan is dan onmisbaar. Het gaat dus nooit over het doorzetten van het eigen gelijk. Wie daarbij van goddelijke geboden uitgaat, is daardoor niet ontslagen van situatie ethiek. Louter stellen: 'Dit moet van God', is in de openbare ruimte geen argument. Andersdenkende gesprekpartners hebben recht op een situatie gerelateerde motivatie. In een verantwoordelijke samenleving staat het vertalen in daden centraal. Daarop is ieder aanspreekbaar. Kijk bijvoorbeeld naar de joodse wijze waarop de letter van de goddelijk gegeven wet, eindeloos opnieuw door mensen wordt bevestigd en bediscussieerd. Dat is wat er in de sjoel gebeurt, met het oog op telkens weer nieuwe vragen, de actualiteit. Zo viert een kerk ook nooit twee keer hetzelfde Paasfeest. Het is ieder jaar weer een andere context, met andere impasses in de levens van mensen, waarin het leven wordt gevierd als een Godsgeschenk.

Iedere claim een bepaalde waarheid in pacht te hebben, wellicht vanuit restanten van oude zuilen of de opkomst van een nieuwe, dient in een vruchtbaar proces om waarden te laten functioneren te worden losgelaten. Andere trefwoorden zijn: transparantie, zuivere belangen afweging, zoeken naar draagvlak, geen ruilhandel maar zoeken naar optimaliseren op maat, gunfactor, inhoudelijk sterke journalistiek met aandacht voor de betekenis van feiten en verbanden, en aanspreekbaarheid op resultaat. Kortom, bij belangenafweging in alle openheid, in plaats van belangenvertegenwoordiging, hoort een waardendebat bij dat zich niet schaamt de wortels aan te wijzen, maar daarmee ook in wijsheid weet om te gaan.

5 Geen sluitende waardencatalogus

Naast de ethiek heeft het christendom de mystiek hoog gewaardeerd. Daarin is een diep respect voor het geheim van het menselijk leven aangewezen en in verband gebracht met God. Niet dat iemand ooit wist wie of wat God was (Johannes 1,18a), maar dat was juist de waarborg waarheid niet door menselijke hoogmoed geclaimd te laten worden. Europa heeft Romeins-Griekse wortels met een sterke joods-christelijke inslag. Maar dat kan geen exclusief eigendom zijn op grond waarvan anderen buiten de deur gehouden moeten worden. Deze traditie is humanistisch geïnterpreteerd in de tijd van de renaissance en opnieuw en radicaler in de tijd van de Verlichting. Daar kunnen en willen wij niet omheen. Beschaving en vorming in dit Europa, vragen om ruimte voor de menselijke persoon en de gelegenheid op het juiste niveau de juiste verantwoordelijkheid te kunnen dragen. In het CDA ben je dan al snel terecht bij subsidiariteit, of op z'n Gereformeerd, hoewel niet precies hetzelfde: soevereiniteit in eigen kring. Arjo Klamer behandelt in zijn boeiende boek 'Doing the Right Thing. A Value Based Economy' een dergelijk waardenveld onder de term: *oikos*-structuur, waarmee hij het huiselijke op maat, het zich thuis kunnen voelen, accentueert zonder de gastvrijheid prijs te geven. Leven in een veilige ruimte, op maat, met aandacht voor de sociale cohesie en in vrijheid, is essentieel voor een waarde gedreven samenleving.

Zou u mij vragen naar een afgeronde catalogus van de waarden waar het om gaat op lokaal niveau, ik zou u geen antwoord kunnen geven. Ik geloof dat in het CDA al heel lang vier waarden onderscheiden worden, die mij nog altijd als klokken in de oren klinken:

1. Publieke gerechtigheid
2. Solidariteit (naastenliefde)
3. Rentmeesterschap (duurzaamheid)

4. Gespreide verantwoordelijkheid (subsidiariteit)

Daarnaast kwam ik op een CDA-site prachtige begrippen tegen als: eerlijkheid, trouw, naastenliefde, respect en zelfbeheersing. Ik denk dat weinig mensen daarop tegen zullen zijn. Het wordt natuurlijk altijd spannend als concrete toepassing van al die mooie waarden op actuele vraagstukken aan de orde is. Dat geldt ook voor meer algemeen erkende waarden als het respect voor de uitslag van democratische verkiezingen en voor wetshandhaving en universele mensenrechten.

Waarden die ik daarnaast zelf hoog in het vaandel heb, zijn: spiritualiteit, het geduld zuivere ethische afwegingen te maken, mensen niet alleen als individuen respecteren, maar als personen, persoonlijkheden, met unieke karakters en levensgeschiedenissen. U zult misschien zeggen: Wat doe je daarmee in de politiek? Ik weet het niet, misschien soms weinig, misschien plotseling veel. Ik wil er graag rekening mee houden. Mensen zijn principieel gelijkwaardig, maar ze zijn per definitie niet gelijk. Dat te miskennen degradeert ze als personen met unieke kwaliteiten en tekortkomingen. De overheid heeft de plicht zorg te dragen voor mensen in de samenleving die het minder hebben getroffen. Naast meer algemene ethische afwegingen, heeft het waarde ruimte voor persoonlijke drijfveren te reserveren zodat creativiteit tot ontplooiing kan komen. Ik pleit voor respect voor het geheim van het leven. Geen enkele mens valt compleet samen met zijn onmiddellijke fysiek voorkomen. Tot slot hoop ik op vergevingsgezindheid waar mogelijk. Een samenleving zonder bereidheid tot vergeven wordt onmenselijk en bikkelhard.

De beleving van mensen valt niet samen met materiële feiten. Toch is materie en de orde daarvan belangrijk. Er zijn altijd beperkte financiële middelen. Die moeten verantwoordelijk en eerlijk worden aangewend. De belangrijkste invulling van het leven wordt door burgers zelf bepaald. Maar de lokale overheid is daarbij, wat de randvoorwaarden betreft, faciliterend en dienend betrokken. In deze zin is de functie van de lokale gemeente terecht beperkt, maar in hoge mate voorwaarde scheppend. Ondertussen dienen zich allerlei vraagstukken aan waarvan het al dan niet vinden van een oplossing, c.q. de kwaliteit van die oplossing, grote gevolgen kan hebben voor de inwoners van een gemeente. Geluk wordt niet bepaald door, maar is mede gevolg van randvoorwaarden, waarbij de overheid een belangrijke rol speelt.

6 Conclusie

Lokale politiek zonder waarde gedreven burgers, bereid zich in te zetten voor hun stad of dorp, heeft geen toekomst. Dat betekent niet dat er, bijvoorbeeld, op een socialistische wijze tegels kunnen worden gelegd, liberale stoplichten moeten worden geplaatst, of op een christelijke manier kapvergunningen worden gehandhaafd. Het is terecht dat eventuele ideologische tegenstellingen, zeker op lokaal niveau, niet op de spits worden gedreven. Waar het om gaat is een aantal waarde gerelateerde uitgangspunten waar de verantwoordelijke lokale politici, in en buiten de gemeenteraad, elkaar op kunnen aanspreken, sterker nog waar alle burgers woonachtig in de stad of het dorp elkaar aan mogen herinneren als het er op aankomt. Dat kunnen, vanzelfsprekend, geen al te particulier gedefinieerde waarden zijn op het moment dat zij in het openbaar debat aan de orde worden gesteld. Het past dan, omwille van respect voor het publieke domein en de omgangsregels die daar gelden, dat voor allen verstaanbare taal worden gesproken. Ook dat is beschaving. De raadzaal is geen plaats om te evangeliseren of eindeloos dezelfde eigen uitgangspunten te herhalen bij wijze van reclameblokjes.

Maar dat wil niet zeggen dat de motivatiebronnen er niet toe doen. Ze zijn wezenlijk en doen ertoe: de eigen spirituele wortels, de gekoesterde teksten die inspireren, de visioenen wat betreft de toekomst, of zelfs de utopieën, hetzij betreffende de komst van het koninkrijk

Gods van vrede en recht, hetzij de vrede die Allah geeft, het verlangen naar een schone aarde, de gerechtigheid die samengaat met solidariteit en het rechtvaardig delen van welvaart, of de vrijheid en het stimuleren van de ontwikkeling en draagkracht van ieder individueel mens, en ga zo maar door. Oprechte politici hoeven zich niet te schamen voor hun bronnen. Zij mogen benoemd en genoemd worden in verstaanbare taal, ook in de arena van de politiek. Maar open, verfrissende, bronnen staan constructieve samenwerking met ‘andersdenkenden’ niet in de weg. Sterker nog, als hun inspirerende waarde inclusief onder woorden wordt gebracht, zal de schoonheid daarvan niet zelden ook anderen raken in het hart en het draagvlak in de politiek vergroten, wat de resultaten voor de burgers van een stad of dorp (wat is Hilversum?) zeker ten goede zal komen.